

Петро СТУЖУК,
*полковник запасу,
кандидат військових наук,
доцент*

УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: БЕЗПОВОРОТНІ ВТРАТИ

Останнім часом стараннями «ревнителів правильної історії» відбулася, і з кожним роком поглиблюється приватизація Росією Великої Перемоги. У черговий раз прагнуть вкрасти не тільки славу, але й гірку, історію нашого народу.

До розпаду СРСР глибока оцінка людських втрат для окремих республік або національностей не проводилася. Потреба в них сьогодні, очевидна. Не для того, щоб показати, чий вклад в загальну перемогу вагоміший, або хто більше втратив людей в загальній боротьбі з агресором, а лише для того, щоб об'єктивно відтворити історію свого народу.

Найтяжчими для народів Радянського Союзу наслідками фашистської агресії 1941-1945 рр. є людські втрати. З 1946 по 1990 рік оцінка людських втрат

мінялася 4 рази у бік збільшення, але завжди авторами нових цифр виступали генеральні секретарі КПРС – І. Сталін,

Н. Хрущов, Л. Брежнев і М. Горбачов.

Офіційно перша цифра військових втрат з'явилася в 1946 р.

І. Сталін в інтерв'ю кореспондентів газети «Правда» заявив: «В результаті німецького вторгнення Радянський Союз безповоротно втратив у боях з німцями, а також через німецьку окупацію і вивезення радянських людей на німецьку каторгу – близько семи мільйонів чоловік»

Сталінська оцінка людських втрат у війні в Радянському Союзі протрималася 15 років.

Нова цифра була названа Н. Хрущовим в листі прем'єр-міністрові Швеції: «... германські мілітаристи розв'язали

війну проти Радянського Союзу, який втратив два десятки мільйонів життів радянських людей».

Через 7 місяців після відставки Н. Хрущова Л. Брежнев з нагоди двадцятиріччя перемоги у Великій Вітчизняній війні сказав: «війна забрала більше двадцяти мільйонів життів радянських людей». Ця цифра протрималася до кінця 80-х років.

У 1991 р. Б. Соколов визначає втрати мирного населення в 14,9 млн., а військовослужбовців – в 14,7 млн. Його сумарна цифра дорівнює 29,6 млн. чоловік [17]. А. Шевяков втрати цивільних осіб в 1991 р. вважає близько 19 млн. [19], що разом з військовослужбовцями складає 27,7 млн., а у 1992 р. він збільшує цивільні втрати до 20,8 млн. [20] і загальні – до 29,5 млн. За даними наведеними у [11,15] людські втрати СРСР сягають 26,6 млн. чол.

Цифра втрат, опублікована в Радянському Союзі в 1946 році, на початок 90-х років збільшилася майже в 4 рази [18]. Вона залишається предметом суперечок і досі, що природно. Іноді втрати занижуються, правда, частіше не дуже – на 12-13%, частіше їх завищують в 1,5-2 рази від 26,6 млн. чол.

Наразі найбільш обґрунтовано вважається все ж оцінка безповоротних людських втрат у 26,6 млн. чол. Ця цифра була отримана в результаті тривалих статистичних досліджень учених-демографів та державної комісії з уточнення людських втрат, яка працювала у кінці 80-х початку 90-х років минулого століття [11]. Оприлюднили її на урочистому засіданні Верховної Ради СРСР 8 травня 1990 року, яке було присвячено 45-річниці Перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні.

До зазначених демографічних людських втрат входять: військовослужбовці убиті у бою; військовослужбовці

і партизани, що померли від ран і хвороб; цивільні, що померли від голоду; цивільні, що загинули під час бомбардувань, артилерійського обстрілу і каральних акцій; військовополонені та мирні громадяни, що розстріляні і замучені в концентраційних таборах; військовополонені та цивільні громадяни, вивезені на каторжні роботи в Німеччину та інші країни та не повернулися в країну.

Незалежно від того, який метод оцінки людських втрат використовується він повинен виходити з єдиної, загальної для СРСР величини людських втрат. Інакше сума оцінок людських втрат нині незалежних держав стане немислимою. Тому у подальших міркуваннях і розрахунках будемо виходити з величини загальних втрат в 26,6 млн. чол.

Частіше зазначають, що частка Росії в людських втратах СРСР складає 48,5%, але як надано у російських джерела [15] вона не така велика як питома вага федерації в загальному для країни спаді населення. Російські вчені [10,12,15] вважають, що на Росію припадає 70% із загиблих військовослужбовців і більше 40% [20] втрат цивільного населення від загальних втрат Радянського Союзу. Але слід звернути увагу на те, що у такому разі розподіл між цивільним населенням і військовослужбовцями буде 56% на 44%, що суттєво не відповідає розподілу по СРСР (68% і 32%), тим більше по інших республіках (78% і 22%).

У разі дотримання зазначених вище пропорцій, на частку інших 14 союзних республік СРСР припадає 3 млн. втрат військовослужбовців; але, як відомо, 6 республік, територія яких тривалий час знаходилася в окупації, втратили 10,9 млн. мирного населення [12]. У загальному спаді населення СРСР (з 1940 по 1951 рік) на Росію припадає 49,4%, Україну – 33%, Білорусію – 10,1% [6-12]. Ці цифри значно відрізняються від

розподілу втрат мирного населення, що наводяться у [14]: частка Росії – 10,8%, України – 52%, Білорусії – 22,4%. За таким розподілом Росія втратила 1,3 млн. чоловік мирного населення а, Україна 5,5 млн. чол.

На окупованих територіях інших республік Радянського Союзу втрати цивільного населення складають 21%, а на російських – 24,3% [12,13,20]. Крім того вважається [6,7,11,12], що безповоротні втрати військовослужбовців за Радянський Союз у цілому складають 4,5%, а по Росії – 5,2%. Якщо допустити, що цифра втрат військовослужбовців російської національності та співвідношення з втратами цивільного населення вірні, то потрібно або обґрунтовано зменшити втрати цивільного населення у інших республіках або обґрунтувати збільшення загальних втрат Радянського Союзу.

Разом з тим, за даними оприлюдненими ще у Радянському Союзі [5] установлено, що в окупованій Україні загинув кожен шостий житель. Населення Української РСР у 1940 році становило 41,3 млн. чол., відповідно втрати складуть більше 6 млн. чол. Ще біля 2 млн. людей не повернулися із гітлерівського рабства.

Таким чином, за період Другої світової війни безповоротні людські втрати України сягають більше 8 млн. чол. (близько 2,5 мільйона військових і більше 5,5 мільйона цивільних осіб) або близько 20% від чисельності населення на початок війни. Співвідношення втрат військових і цивільних втрат складає 0,32 на 0,68.

Друга світова війна повністю змінила етнічне обличчя українського суспільства: в Україні «зникла» така національна меншина, як німці (їх вивезли на Схід СРСР в 1941, 1944 і 1945 рр.); дуже постраждали кримські татари, в 1944

році вони були депортовані з Криму в Середню Азію; із майже 3 млн. українських євреїв війну пережили 800 тис. осіб (згодом 140 тис. з них виїхало); із 2,5 млн. поляків до 1950р. залишилося менше 400 тис.[17, 19,20].

На початок війни в Червоній Армії і Військово-морському Флоті за списком перебувало 4826907 військовослужбовців. Крім того, на постачанні в Наркоматі оборони знаходилося 74945 військовослужбовців і військові будівельники, що проходили службу у формуваннях цивільних відомств.

За чотири роки війни у Радянському Союзі було мобілізовано (за вирахуванням повторно призваних та тих, що вже служили до початку війни) 34476,7 тис. чол. [11,12,15]. З призваних до армії більше однієї третини (33%) щорічно знаходилися у строю (за списком 10,5-11,5 млн. чол.). Але лише половина цього особового складу (5,0-6,5 млн. чол.) – воювала на радянсько-німецькому фронті. І цьому є пояснення: велика кількість військ перебувала на Далекому Сході, охороняла і обороняла від повітряного нападу важливі об'єкти у глибині території держави, значна кількість військовослужбовців забезпечувала діяльність навчальних частин, роботу військових заводів і медичних закладів, охороняла військовополонених і засуджених, здійснювали депортацію народів і т. ін. Хто сьогодні може визначити їх національний склад? Ми можемо тільки констатувати, що виходячи із призначення перехованих закладів і установ, а також їх територіального розташування, більшість їх військовослужбовців була росіянами.

У народному ополченні було біля 2-х млн. чол. Від 1.3 до 2-х млн. радянських людей билися в партизанських загонах і підпіллі [6,12].

Близько 200 тис. чол. була призвана повторно (бувши полонені, партизани, підпільники, дезертири). Також 120 тис. українців воювали в арміях країн Антигітлерівської коаліції (США, Канади, Франції, Польщі, Чехословаччини).

До кінця літа 1941 року з території України до Червоної армії було призвано від 3 до 3,5 млн. осіб. У складі військ Південно-західного фронту українці становили до 50% бійців. Навіть у 1942 році, коли територія України була майже повністю окупована німцями, у діючій Червоній Армії українці складали більше 8%. На початку 1943 року їх кількість виросла до 10 – 11%. У 1943 – 1945 рр. з України було призвано до діючої армії ще 4,5 млн. осіб. А з другої половини 1943р. і в 1944 – 1945 рр. українці становили 60 – 80% солдатів у з'єднаннях Українських фронтів.

Таким чином, загальна кількість українців призваних до радянських Збройних Сил сягає 7-7,5 млн. чол. або 21-22% від загальної кількості призваних. Це відповідає архівним даним Міністерства оборони СРСР про національний склад 166 стрілецьких дивізій, у яких в січні-червні 1943 року частка росіян була 63,8-65,6%, але у міру переміщення бойових дій на територію України і Білорусії частка українців, білорусів і деяких інших національностей зростала, а росіян знижувалася. У тих самих стрілецьких дивізіях з 1 січня по 31 грудня 1943 року частка росіян впала з 64,6 до 58,3%, а українців зросла майже в 2 рази (11,8 і 22,3%), білорусів з 1,9 до 2,7% [4,7,12].

У Російських джерелах частіше вказують дані стосовно призову за роки війни, які суттєво відрізняються із наведених вище: 22,7% громадян Росії, близько 17% громадян республік Середньої Азії і Закавказзя, 12,5% – України і 12% – Білорусії [12,17,18].

Найбільшими для Радянських Збройних Сил втрати були в першому періоді війни (37,7 % загальних втрат і 54,6 % безповоротних за усю війну). За перші 1,5 роки війни Червона Армія втратила 6 млн. чоловік .

Втрати в подальші роки не лише менші (приблизно 4 млн. за 2,5 року), але і скорочувалися: 30,9%, 21,6% і 10,0% в січні-травні 1945 року.

Таким чином, частка призваних із Росії у безповоротних втратах Червоної Армії на початковому періоді війни була найбільшою та складала: в 1941 році – 65% від загальносоюзних, в 1942 році – 77,1% і в 1943році – 69,5%. Пізніше, коли бойові дії, в основному, йшли на території України, Білорусії, Прибалтики і Молдавії, потім за межами СРСР і почалися призови в звільнених районах, частка Росії у безповоротних втратах впала: 1944 рік – 51,8%, 1945 рік – 50,9%. Тобто максимально наблизилась до загальносоюзних співвідношень населення. Якщо врахувати відсоток призваних в Росії евакуйованих із інших республік, втрати партизанів і підпільників України та Білорусії, втрати вояків УПА, які воювали з німецькими загарбниками, то відсоток втрат росіян буде значно нижче 50%.

За роки війни зі Збройних Сил вибуло з різних причин в цілому 21,6 млн. чол., або 62,9 % загального числа тих, що призивалися і перебували на військовій службі. З 994,3 чол. засуджених для 422,7 тис. чол. виконання вироків було відстрочене до закінчення військових дій з направленням до штрафних підрозділів на фронт, 436,6 тис. спрямовані в місця відбування покарання, а 135 тис. розстріляні (враховані в числі не бойових втратах). До цього числа не увійшли 500 тис. військовозобов'язаних, які були мобілізовані в перші дні війни, але в дорозі у військові частини пропали

без вісті. Деякі з них захоплені у полон на окупованій території. [3,13,15]. Є усі підстави вважати, що більшість з них українці. Порядок підрахунків втрат наведений у табл. 1.

Таблиця 1

**Підрахунок безповоротних втрат
військовослужбовців**

№ з/п	Види втрат	Всього втрат (тис. чол.)
1	Убито і померло від ран на етапах евакуації	5 226,8
	Померло від ран в госпіталах	1 102,8
	Разом	6 329,6
2	Небойові втрати:	555,5
3	Пропало безвісті, потрапило в полон	3 396,4
	Невраховані втрати перших місяців війни	1 162,6
	Разом	4 559,0
Всього втрат військовослужбовців		11444,1
4	Не зараховані до списків військ	500,0
Виключено з числа безповоротних втрат (всього):		2 775,7
повторно призвані в армію на звільненій території		939,7
ті, що повернулися з полону після війни		1 836,0
Загальні безповоротні втрати облікового складу		8 668,4

У результаті аналізу і узагальнення донесень про число людських втрат, врахованих в оперативному порядку штабами усіх інстанцій і військово-медичними установами встановлено, що за роки Великої Вітчизняної війни, у тому числі і за кампанію на Далекому Сході в 1945 році, безповоротні втрати Збройних сил СРСР склали 8 млн. 668 тис. 400 військовослужбовців облікового складу. За роки війни зареєстровано 12 млн. 400,9 тис. сповіщень про смерть. Тому до загальних втрат, врахованих в оперативному порядку, можна було б додати ще 956,8 тис. чол., але важко

встановити скільки таких сповіщень були помилковими

У запеклій війні з німецько-фашистськими загарбниками величезними були і санітарні втрати військовослужбовців.

За оперативними даними санітарні втрати наших військ (сил) склали 18 344 148 чол., у тому числі 15 205 592 поранених, контужених і обпалених, 3 047 675 хворих і 90 881 чол. обморожених. Проте, як свідчить військово-медична статистика, масштаби цих втрат були значно більшими. Всього в період з 22 червня 1941 року по вересень 1945 року в лікувальних установах усіх найменувань враховано 22 326 905 чол. поранених, контужених і травмованих [16].

Військово-медична статистика показує, що з числа поранених, контужених і обморожених, таких, що поступили за усю війну на лікування до медичних установ, 71,7 % повернено до строю, 20,8 % визнано непридатними до служби і звільнено з армії з виключенням з військового обліку або направлено в довгострокові відпустки по хворобі, а близько 7,5 % померло.

Усього понад 17 млн. поранених у боях і хворих повернено до строю. А з числа поранених після лікування продовжували битися з ворогом більше 10,5 млн. чоловік.

Таким чином, разом за Велику Вітчизняну війну (включаючи кампанію на Далекому Сході) загальні втрати армії і флоту склали 11 млн. 285 тис. чол. (усіх військовослужбовців – 11444,1 тис. чол.), безповоротні втрати військово-службовців 8 668,4 тис. чол., а санітарні – 18 млн. 344 тис. чол.[20].

У полоні перебувало біля 3% населення Радянського Союзу або 5,7 млн. чоловік, з яких 0,5 млн. втекли та продовжили боротьбу [1].

До кінця 1941 року німцями було узято в полон 3,9 млн. радянських вій-

У німецькому полоні. (www.bibliotekar.ru)

ськовослужбовців, з яких більше 1 млн. 300 тис. українців тобто кожний третій. До лютого 1942 року залишилися 1 млн. полонених, погодилися служити в поліції і допоміжних підрозділах вермахту, – 280 тис., інші 2,6 млн., мабуть, загинули. З тих, що потрапили в полон лише кожен п'ятий дочекався кінця війни. Щоденно в концтаборах гинуло до 6 тисяч радянських військовополонених

За перші 6 місяців війни безвісті пропали майже 3 млн. чол. з 5 млн., що припадають на роки війни. До кінця війни загинуло 3/4 військовополонених, що збільшило безповоротні втрати приблизно на 3,4 млн. чоловік. Доля загиблих полонених у безповоротних втратах збройних сил СРСР складає майже 40% [12, 14]. Гірка і страшна цифра.

У 1941 році ворог захопив 58,3% усіх полонених. З числа полонених 1941 року дожило до перемоги 20%, тоді як із полонених у 1944 році таких 48% [7].

У перші місяці війни частина полонених була звільнена. Подібна практика була пов'язана з тим, що фашисти не

були готові до такої кількості полонених. У 1941 році було звільнено з полону 318,8 тис. чоловік, в т. ч. – 277,8 тис. українців. Більшість з яких поповнила партизанські загони, загони УПА та була повторно призвана у Червону Армію. Відмовившись незабаром від подібних заходів, німецьке командування у 1943 році до них повернулося. Але звільняли вже тільки тих, хто вступав в охоронні та інші формування. До травня 1944 року було звільнено понад 0,8

млн. військовополонених [1].

За даними досліджень загальних безповоротних втрат військовослужбовців [14,15] на росіян припало 66,4%, українців – 15,9%, білорусів – 2,9% (табл. 2).

Таблиця 2

Безповоротні втрати військовослужбовців Червоної Армії

Національність загиблих	Число втрат (тис. чол.)	% від загального числа
Росіяни	5756,0	66,402
Українці	1377,4	15,890
Білоруси	252,9	2,917
Інші	1282,1	14,79
Всього	8668,4	100,0

У музеї Пам'яті на Поклінній горі у Москві зібрані дані на 19,5 млн. убитих, померлих і зниклих безвісти громадян СРСР – учасників бойових дій.

В матеріалах зі створення «Книги пам'яті України» зібрані дані на 10 млн. загиблих (в тому числі й цивільних), відомі прізвища 6 млн. загиблих під час бойових дій, з них на 5 млн. зібрані біографічні дані.

У вересневій кампанії 1939 року 112 тис. українців вступили у двобій з Вермахтом у складі Війська Польського, з них 7834 чол. загинули. У складі армій інших країн антигітлерівської коаліції полягло ще не менше 100 тис. українців.

Українці воювали у загонах французького, югославського, словацького опору. До 50 тис. етнічних українців брали участь у війні в рядах Канадської, Американської, Австралійської, Британської армій. Через лави УПА пройшло близько не менше 250 тис. чол., які теж боролись за незалежність своєї Батьківщини.

Визволення території України розпочалося 18 грудня 1942 року. Середньодобові втрати радянської армії під час звільнення України склали 68 тис. чол. Загальні втрати за 1943-1944 рр. склали 3,5 млн. чол. Не менше 50% особового складу військ, які билися з гітлерівцями в Україні, були її мешканцями. Проти гітлерівців воювало понад 7 млн. українців, кожний четвертий загинув. Біля 1 млн. 700 тис. мешканців України повернулися з Червоної Армії інвалідами [10,12].

Великі втрати понесли не тільки українці, але й інші народи, що населяли Україну.

У 1939 року населення Криму у своєму складі мав росіян 558481 – 49,6%; українців 154120 – 13,7%; вірмен 12873 – 1,1%; татар 218179 – 19,4%; німців 51299 – 4,6%; євреїв 65452 – 5,8%; болгар 15353 – 1,4%; греків 20652 – 1,8%; інших 29276 – 2,6%; Всього: 1126385 – 100,0%. У Криму серед партизан було: росіян – 2075, татар – 391, українців – 356, білорусів – 71, інших – 754 людини. Відсоток партизан від загальної кількості населення невисокий фактично для усіх національностей.

З 60 тисяч кримчанин, що воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни,

кожен другий загинув смертю хоробрих [8].

На початок 1943 року під окупацією перебувало близько 2 млн. кв. км радянської території, на якій раніше проживало 88 млн. чол. До окупації територій, з них було призвані у Збройні сили близько 15 млн. чол., а також значна частина людей евакуйована на схід. Залишалося під владою фашистів не менше 73 млн. чол., або 37% від усього населення СРСР.

На окупованій території за час окупації передчасно померли і загинули від окупаційного режиму не менше 4,1 млн. чол. Загальні втрати цивільного населення СРСР складають близько 13,7 млн. чол.

Всього було навмисно винищено мирного населення на окупованій території більше 7,4 млн. чол. З розбиттям по республіках ці відомості представлені в табл. 3 [2].

Таблиця 3

Число мирного населення, які загинули на окупованій території у Другій світовій війні

Республіки	Число жителів, які загинули
Росія	1 800 000
Україна	3 256 000
Білорусія	1 547 000
Інші	891 621
Разом	7 420 379

Великі втрати населенню, що знаходилося під окупацією, заподіяло насильницьке вивезення найбільш працездатної його частини на каторжні роботи в Німеччину і суміжні з нею країни, що перебували також під німецькою окупацією. [19,20].

Із загального числа радянських громадян, вивезених на роботи в Німеччину (5269513 чол.), після закінчення війни було репатрійовано на батьківщину 2654100чол. Не повернулися з різних

причин і стали емігрантами – 451100 чол. (табл. 4).

Таблиця 4

Чисельність населення, вивезених гітлерівцями на роботи в Німеччину

Республіки	Число вивезених на роботи в Німеччину, чол.
Росія	1 906 661
Україна	2 402 234
Білорусія	399 374
Інші	561244
Разом	5 269 513

Більше 7 420400 чол. навмисно винищено фашистами, 2164300 чол. загинуло на примусових роботах в Німеччині, 4 100 000 чол. загинуло від жорстоких умов окупаційного режиму, число жертв цивільного населення СРСР склало 13684700 чол. [1,12].

У різних дослідженнях [2,12,20] розподіл втрат цивільного населення за національним складом дещо відрізняються, але у цілому вони близькі до наведених у табл.5.

Таблиця 5

Оцінка втрат цивільного населення у Великій Вітчизняній війні за національностями

Національність	Втрати (млн. чол.)	Частка втрат (%)
Росіяни	6.9	0,377
Українці	6.5	0,356
Білоруси	1.7	0,092
Інші	3.2	0,175
Всього	18.3	100,0

Найзначніше постраждали під час війни території, що довгий час знаходилися в окупації, у тому числі Україна. У 1959 році чисельність населення тут була на 15% нижчою довоєнної. На цих територіях доля винищених фашистами осіб склала 4% до довоєнної чисельності населення. Приблизно 8,4% населення

цих районів було вивезено в Німеччину.

На територіях, які недовго або частково були в окупації (в основному Росія), загинуло трохи менше одного відсотка. Разом з вивезеними на примусові роботи це дає 1,5%, тобто майже в 8,3 разів менше першої групи територій.

Величезних втрат зазнало єврейське населення України – приблизно 1,5-1,8 млн. на 6,5 млн. усіх цивільних жертв.

За даними [14,19,20] на окупованих територіях було знищено 11,3 млн. мирних громадян і вивезені на роботи в Німеччину 4 млн. чоловік.

Повернення на Батьківщину репатріантів із Німеччини та інших країн носило непростий, а часто трагічний характер. Залишилися на Заході близько 500 тис. чол. (кожен десятий).

Переважну більшість жителів Західної України, Західної Білорусі і

Прибалтики, що опинилися в 1945 році поза зоною відповідальності Червоної армії, західні союзники не видали тому, що за міжнародними законами вони не були громадянами СРСР і не скоювали злочинів по відношенню до чужої Батьківщини. Так з 10 тис. бійців «СС Галичина», узятих в полон союзниками в 1945 році, видали тільки 112 чол., незважаючи на безпрецедентний, майже ультимативний, тиск представників ССРСР у справах репатріації.

За 1944-1953 роки переважно в західних областях України було репресовано радянськими органами більше 500 тисяч осіб, із них заарештовано 134 тисяч, убито понад 153 тис., виселено за межі України 203 тис.

Крім того, у 1941 році на схід Радянського Союзу евакуювали 3,5 млн. мешканців України, значна частина їх на Батьківщину не повернулася.

Трагічна доля і німецького населення, яке проживало у Радянському Союзі, у тому числі в Україні. За переписом на-

м. Київ, 1941 р. На фашистську каторгу в Німеччину
(www.bibliotekar.ru)

селення в 1939 році чисельність німців в Україні складала – 392,5 тис. (27,5% від німців у Радянському Союзі). У вересні-жовтні 1941 р. радянськими органами було депортовано та вивезено на схід країни 324,6 тис. етнічних німців [21].

У свою чергу німецькі окупанти напередодні відступу із захоплених радянських територій в 1943-1944 рр. вивезли на захід усе німецьке населення, що проживало там. Окрім цього в ході і після війни в спеціальні поселення поступило 210,6 тис. німецьких репатріантів (у це число увійшли і члени сімей репатріантів, що не були за кордоном) [14,21].

Багато випробувань припала на представників ще одного народу України – кримських татар. 11 травня 1944 року Державний Комітет Оборони прийняв постанову №5859сс «Про кримських татар» за якою усіх їх належало виселити з території Криму і поселити на постійне проживання як спеціальних поселенців в районах Узбецької РСР. З Криму було вивезено 191044 осіб татарської національності. В ході виселення татар було заарештовано антирадянсь-

ких елементів 1137 чол., а за увесь час операції – 5989 чол. тобто 2,7 відсотка заарештованих від чисельності населення татарської національності або 3,1 відсотка від числа виселених [8, 20].

2 червня 1944 року було прийнято постанову ГКО №5984сс про виселення з території Кримської АССР болгар, греків і вірмен. Було виселено болгар – 12 075 чол., греків – 14 300 чоловік, вірмен – 9919 чоловік.

В результаті заходів із виселення населення Криму: було заарештовано 7833 чол. у тому числі шпигунів 998 чол.; виселено спецконтингенту 225009 чол. Тобто було юридично, навіть не фактично, підтверджено співробітництво з німецькими окупаційними військами лише 0,4 відсотка від кількості виселених.

3 151720 кримських татар, спрямованих в травні 1944 року в Узбецьку РСР, в дорозі до місць поселення померла 191 людина. З моменту депортації по 1 жовтня 1948 року померло 44 887 чоловік з числа виселених з Криму [9], тобто 20% виселеного контингенту. Відсоток померлих набагато більший чим втрати цивільного населення на окупованих фашистами територіях.

У НКВС СРСР поступала значна кількість заяв від офіцерів і бійців Червоної Армії, які просили про звільнення із спеціального поселення своїх родичів. Із виселених з Криму (татар, греків, вірмен, болгар та ін.) за станом на вересень 1948 року було звільнено від спеціального переселення лише близько 1000 чоловік (0,44 відсотка від виселених), з них 581 (0,26 відсотка) з правом проживання в Криму.

Рішення про виселення народів мотивувалися співпрацею частини їх представників з фашистськими окупантами. Подібне мотивування, наслідком якого було позбавлення цілих народів їх історичної Батьківщини, було жажливим саме по собі. Звинувачення в зраді, дійсно здійсненій окремими групами кримських татар, було поширене на увесь кримськотатарський народ.

У операціях у Криму брало участь 23 000 бійців і офіцерів військ НКВС і до 9000 чол. оперативного складу органів НКВС-НКДБ. Тобто 32 тис. військовослужбовців замість того, щоб воювати на фронті, воювали із власним народом.

За роки Другої світової війни український народ зазнав дуже великих втрат. Військові втрати склали 2,5 млн. чол. Крім того, 6,5 млн. чол. загиблих склали військовополонені і мирне населення. По відношенню до загальних втрат

СРСР це складає біля 34%. Якщо до них додати вторинні демографічні втрати (померлі від хвороб і голоду, депортовані, емігранти, втрати в природному прирості населення), то загальні демографічні втрати складуть приблизно 14,5 млн. чол.

Життя кожної людини неповторне і безцінне. Коли гинуть мільйони людей назавжди зникають цілі світи.

Ми маємо пам'ятати про грікі втрати України у воєнні лихоліття. Це допоможе нам бути сильнішими перед труднощами сьогодення та більше відповідальними за майбутнє наших дітей і онуків.

Необхідно поважати, цінувати і оберігати кожного громадянина України, як найвищу цінність держави, незалежно від його національності, віросповідання та політичних поглядів.

ДЖЕРЕЛА

1. Вторая мировая война / Пер. с немецкого. М., 1997 г.;
2. Великая Отечественная война 1941-1945. Энциклопедия. – М.: 1985г.;
3. Война. Мифы СССР. 1939-1945. В.Р. Мединский. – М.: «ОЛМА Медиа Групп». 2011 г.;
4. «Гриф секретности снят». Потери ВС СССР М.1993 г.;
5. Демографический энциклопедический словарь, – М.: 1985 г.
6. Кваша А.Я. О методике определения людских потерь в Великой Отечественной войне // Социол. исслед. 1990 г. № 1.;
7. Козлов В.Н. О людских потерях Советского Союза в Великой Отечественной войне 1941-1945 годов //История СССР. 1989 г. № 2.;
8. Крым многонациональный. Вопросы и ответы. Вып.1. / Сост. Н.Г.Степанова. Симферополь, 1988 г.;
9. Земсков В. Н. Спецпоселенцы в СССР, 1930-1960. – М.: Наука, 2005.;
10. Максудов С. Потери населения СССР в годы Второй мировой. «Население и общество» 1995 г.;
11. Мобилизационное управление ГОМУ Генштаба ВС РФ, д. 142, 1991г.;
12. Людские потери СССР в Великой Отечественной войне. – СПб.: 1995г.;
13. Население СССР за 70 лет. Под редакцией Рыбаковского Л. Л. – М.: 1988 г.;
14. Полян П. М. Жертвы двух диктатур. Остарбайтеры и военнопленные в третьем рейхе и их репатриация. - М.: 1996 г.;
15. Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооруженных сил. Статистическое исследование под общ. ред. Г.Ф. Кривошеева. – М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2001 г.;
16. Смирнов Е.И. Фронтовое милосердие. – М.: 1991 г.;
17. Соколов Б. Цена Победы. Великая Отечественная. Неизвестное об известном. – М.: 1991 г.;
18. Соколов Б В. Правда о Великой Отечественной войне. СПб., 1998 г.;
19. Шевяков А.А. Гитлеровский геноцид на территориях СССР//Социол. исслед. 1991 г. № 12.;
20. Шевяков А.А. Жертвы среди мирного населения в годы Отечественной войны // Социол. исслед. 1992 г. № 11.;
21. Чебыкина Т. Депортация немецкого населения из европейской части СССР в Западную Сибирь (1941-1945 гг.);
22. Чуев С. Украинский легион. – М.: Ягуза, 2006 г.